

WILHELMUS VAN IRHOVEN: EEN IRENISCH MAN, EEN MARKANT VOETIAAN

W.J. van Asselt

Reformatorisch Dagblad, vrijdag 27 november 1998, p. 18

Wie voor het eerst de senaatszaal van het academiegebouw aan het Domplein te Utrecht betreedt, ziet drie wanden, volgehangen met de portretten van hooggeleerde heren. Na enig zoeken op de linkerwand ontwaart men te midden van vele collegae, het portret van professor Wilhelmus van Irhoven. Hij is gekleed in een toga met korte bef en voorzien van een halflange, witte pruik. Wie was deze Utrechtse professor? En waarom is het de moeite waard aandacht aan hem te besteden?

Voor velen zal hij een onbekende zijn, behalve wellicht voor de inwoners van Ede, die sinds 1933 een naar hem vernoemde laan kennen: de Van Irhovenlaan, gelegen in het centrum.

Een van de redenen om hem onze aandacht te schenken, betreft het feit dat prof. Van Irhoven een markante vertegenwoordiger van de voetiaanse traditie is geweest in een periode die over het geheel genomen gekenmerkt werd door de opkomende Verlichting. We zijn nieuwsgierig hoe deze hoogleraar uit de voetiaanse traditie zich bewoog in een cultureel klimaat, dat aan de mens, en zijn rede, een eigen autoriteit toekende, los van het geloof en de leer van de kerk.

Een andere reden om bij hem stil te staan is dat het deze maand november (waarschijnlijk) driehonderd jaar geleden is dat hij geboren werd. Dat was in Kessel, een dorpje aan de zuidoever van de Maas, ongeveer tien kilometer ten noordoosten van 's-Hertogenbosch. Ik zeg waarschijnlijk, omdat er in de literatuur enige onduidelijkheid over zijn geboortjaar bestaat. Het lidmatenboek van Kessel geeft echter uitsluitsel: Van Irhoven werd gedoopt op 22 november 1698.

St. Jan

Waarschijnlijk werd hij op 2 november van dat jaar geboren. Zijn vader, schoolmeester Pieter van Irhoven (gehuwd met Petronella Huerminck), was in 1695 vanuit 's-Hertogenbosch naar Kessel gezonden om daar onderwijs te geven. In de zomer van 1708 keerde het gezin weer terug naar 's-Hertogenbosch en ging wonen in de schaduw van de St.-Jan, de kerk die in 1629 aan de Hervormden in gebruik werd gegeven (Voetius preekte er!) en pas in 1810 door Napoleon, bij zijn bezoek aan de stad, weer aan de rooms-katholieken werd toegewezen. Na de Latijnse school bezocht te hebben, werd hij in 1715 toegelaten tot de Doorluchtige School van Den Bosch, waar hij onderwezen werd in de *artes liberales*, dat wil zeggen vakken die de onderbouw vormden voor een universitaire studie (filosofie, klassieke taal- en letterkunde, wiskunde etc.). In het laatste jaar van deze opleiding deed Willem belijdenis (1717).

het jaar daarop vertrok hij naar Leiden. Waarom hij voor het verre Leiden koos is niet geheel duidelijk. Wellicht is de keuze op Leiden gevallen, omdat hier de bekende natuurwetenschapper H. Boerhaave doceerde. De jonge student Van Irhoven had namelijk een zeer brede belangstelling. Hij zorgde voor een brede basis voor zijn theologiestudie. Evenals voor zijn grote voorganger Voetius hield wetenschap beoefenen voor Van Irhoven in dat je op de hoogte was van het beste van vroeger en van de eigen tijd.

Student

In Leiden begon hij daarom niet met de studie der theologie, maar studeerde eerst oude en oosterse talen onder leiding van Petrus Burman, een oom van de Utrechtse hoogleraar en latere collega Frans Burman. Bij Boerhaave bestudeerde hij de scheikunde. Zijn belangstelling ging tevens uit naar de wijsbegeerte, gedoceerd door prof. Wolphert Senguerd. Onder diens leiding schreef hij reeds in 1720 een wijsgerige verhandeling, waarin hij het toen (en nog steeds) actuele vraagstuk besprak of het verstand (*intellectus*) in het begrijpen een puur passief vermogen is en geen invloed uitoefent op de

waarnemingen (*perceptiones*), maar deze slechts ondergaat, zoals was zich onder een stempel gedraagt; of dat het een vermogen is dat bij elke waarneming actief optreedt.

In 92 theses betoogde hij dat dit laatste het geval was, omdat begrijpen een bewust waarnemen is, waarbij ook de wil een rol speelt. Als wij nadenken, zo stelde hij, zijn wij ons bewust van de werkingen van de eigen geest. Met behulp van deze gedachtegang gaf hij een uitvoerige kritiek op de leer der aangeboren ideeën, die indertijd door de filosoof Descartes naar voren waren gebracht. Van Irhoven nam dus volop deel aan het filosofische debat van zijn tijd.

Dat bleek ook uit het onderwerp van zijn dissertatie, waarop hij in 1721 tot doctor in de wijsbegeerte en meester in de vrije kunsten promoveerde (de titel was: *Dissertatio de spatio vacuo*). In dit werk bestreed hij opnieuw een opvatting van Descartes. Deze ontkende het bestaan van het vacuüm, volgens de 23-jarige Van Irhoven op onjuiste gronden.

Predikant

Ondanks goede vooruitzichten op een loopbaan in de filosofie koos hij voor het ambt van predikant. Onder de hoogleraren Tako Hajo van den Honert, Franciscus Fabricius, Johannes Wesselius en Johannes à Marck studeerde hij theologie. Vooral met de laatste voelde hij een sterke verwantschap. Frans Burman schreef dat A Marck ‘ook steeds van hem als van een allerbesten Leerling den mond vol had’ en dat van Irhoven diens ‘liefde en toegenegenheid op de innigste wijze ondervond’. Daarom is het niet verwonderlijk dat hij later een nieuwe druk van A Marcks belangrijke dogmatische handboek, het *Compendium theologiae Christianae didactico-elencticum* (didactisch-weerleggend handboek van de christelijke theologie) zou verzorgen.

Patmos

Na voltooiing van zijn theologiestudie werd hij in 1722 te Leiden proponent. Nadat hij het op 22 oktober van dat jaar op hem uitgebrachte beroep naar Ede aangenomen had, werd hij daar op 27 december door ds. Georgius Timmer van Bennekom in het ambt

bevestigd. Hij deed intrede met een preek over Efeze 6:19. Als predikant van Ede — “dit zeer vermakelyk dorp van de Overveluwe”, dat hij “mijn Patmos’ pleegde te noemen — bleef hij in zijn vrije tijd vlijtig studeren. “tot laat in de nacht boven de boeken zittende’.

Vermeldenswaard is het feit dat Van Irhoven tijdens zijn predikantschap te Ede ook als scriba van de kerkenraad fungeerde. Vanaf 1723 schreef hij met fraaie hand de kerkenraadsnotulen uit. Vele bijzonderheden uit het kerkelijk leven van Ede uit deze periode werden nauwkeurig door hem vastgelegd.

In 1724 werd hem een leerstoel filosofie te Lingen in Westfalen aangeboden en ontving hij een beroep naar Sluis, waarvoor hij in beide gevallen bedankte. In 1725 huwde hij te Barneveld met de predikantsdochter Catharina Altius. Aardig is het om te lezen hoe Burman de weg van de jonge dominee naar het huwelijk schetst door op te merken “dat niets voor een geleerd man lastiger en verdrietiger valt, dan zich met huisselyke en keuke-zaken bezig te houden”. Daarom besloot Van Irhoven “niet langer te midden in de kracht en bloeij zyner jaren een ongehuwd, maar liever een gezellig leven te lyden, noch altoos alleen onder de stomme boeken te zitten, maar ook met een lieffelykste tafel- en bedgenote aangename redenen te wisselen”. Uit dit huwelijk werden acht kinderen geboren, van wie er vier op jeugdige leeftijd stierven. Na het overlijden van zijn vrouw Catharina in 1739 huwde hij in 1746 te Utrecht met Debora Scheerings.

Studieverlof

De Edese predikant vervulde zijn pastorale taak met veel inzet, maar kreeg van zijn kerkenraad jaarlijks enkele weken studieverlof (ook toen al!), die hij meestal in de Leidse bibliotheek doorbracht. Als vrucht van deze studie publiceerde hij in 1728 een verhandeling over de palmopschriften, welk geschrift hij opdroeg aan zijn Leidse leermeesters Wesselius en A Marck. Hij stelde hierin dat een groot aantal psalmopschriften van Ezra afkomstig was. Ook de proloog en epiloog van het boek Job waren latere toevoegingen. Van Irhovens orthodoxie vormde blijkbaar geen belemmering om aandacht te geven aan vraagstukken van historisch-kritische aard.

Evenals Voetius was Van Irhoven van mening dat wetenschapsbeoefening en vroomheid elkaar niet uitsluiten, maar met elkaar verbonden moesten worden. Dat blijkt

uit zijn in 1729 verschenen *Gronden van het verzekert Christendom*, een verzameling voordrachten gehouden voor gemeenteleden op bijeenkomsten die door hem “winteroefeningen” werden genoemd. Hierin deed hij zich kennen als een voortreffelijk pastor. In de vorm van vragen en antwoorden behandelde hij “veelvuldige vragen my nu en dan voorgekomen aangaande de waarheid van de staat der Genade, zekerheit van toekomstige zaligheid en de kennis van onze oprechtheit voor den Heere, en onzen evenmensch”. Daarbij richtte hij zich niet alleen tot de naamchristenen, met hun “ongegrunde gerustheit”, maar ook tot de ware gelovigen, bij wie vaak een “onbehoorlijke plichtnalating” geconstateerd kon worden.

Zekerheid

Van Irhoven was vooral verontrust over het feit dat velen in de gemeente niet in de volle zekerheid van het geloof dorsten te staan, hetgeen naar zijn overtuiging voortkwam uit de gewoonte om “in het onzekere te drijven, en niets te durven vaststellen”. Uit de onvolkomenheid en zwakheid in de staat der genade trok men “verkeerdelyk een besluyt (...) tot het missen van alle Genade”. Hij noemde dit “een handelen tegen de Waarheid en een onbetamelijk tegenspreken” van reeds betoonde “overtuyginge en geschonken gevoeligheid”. Ten slotte waarschuwde hij ook tegen de gewoonte om uit de aanwezigheid van zonde in de gelovigen op te maken “dat alle grond van hope op Genade, en Zaligheid is weggenomen” en zodoende “alle mogelykheid van herstellinge, en verbeteringe is afgesneden”. Deze “ongestalte van wanhoop” noemde Van Irhoven een besmetting, even erg als een ongegronde verbeelding van zaligheid.

Hij waarschuwde onophoudelijk tegen napraterij van vermeende vroomheid. geheel in de lijn van Voetius stelde Van Irhoven dat de leer der verkiezing nooit gebruikt mag worden om de gemeente de zekerheid van het heil te ontnemen door wanhoopsvragen op te roepen. Zijn kritiek op de “ziekelyke twyffelmoedigheid” in de gemeente bleek niet alleen uit zijn *Gronden* (dat tweemaal werd herdrukt, in 1737 en 1744), maar ook uit de voorrede, die hij schreef bij de uitgave van het tweede deel van het boek van de Utrechtse ouderling en oefenaar mr. Justus Vermeer. Diens *85 Oeffeningen over de Heidelbergschen Catechismus* (1750) bleven tot in deze eeuw geliefde lectuur.

Hoogleraar

In juni 1737 kreeg Van Irhoven een benoeming tot hoogleraar in de theologie te Utrecht als opvolger van prof. Hieronymus van Alphen — de grootvader van de bekende dichter (“Jantje zag eens pruimen hangen”) — die wegens hoge leeftijd zijn ambt niet meer kon vervullen. Na deze aanstelling aanvaard te hebben, nam hij op 1 september 1737 afscheid van Ede met een preek over Titus 3:15 (“De genade zij met u allen”). Op 16 september 1737 aanvaardde hij zijn nieuwe ambt met het uitspreken van de oratie *De Sapientiae Christianae impedimentis* (Over de beletselen van de christelijke wijsheid).

Dat hij van velen het vertrouwen genoot, blijkt uit het feit dat hem reeds een halfjaar na zij intrede als hoogleraar het rectoraat werd opgedragen. Op 19 maart 1739 droeg hij dit ambt over na het uitspreken van een oratie waarin hij, zijn onderwijs typerend, wees op het noodzakelijk verband van de studie der talen, oudheden, geschiedenis, filosofie en vrije kunsten met de theologie. Zonder kennis van deze wetenschappen was men geen goed theoloog. In 1759, een jaar voor zijn dood, nam Van Irhoven nogmaals het rectoraat op zich. In 1740 werd hij tevens aangesteld tot hoogleraar in de kerkgeschiedenis. In dit verband gaf hij ook openbare colleges over de Dordtse Leerregels. Typerend voor de geest van die tijd was dat daar maar weinig exemplaren van in omloop waren. Daarom nam hij in 1751 het initiatief tot een nieuwe uitgave van deze canones, die in 1752 verscheen, voorzien van een korte voorrede. Hij volgde daarbij de editie van 1619 te Dordrecht van de hand van Isaack Janszn. Canin, met dien verstande dat hij de schriftplaatsen weergaf “na de Nieuwe Oversettinge des Bybels welcke wij thans gebruiken”.

Irenisch

Hoewel Van Irhoven niet behoorde tot de zogeheten tolerantanten van zijn dagen, viel hij op door zijn gematigde en irenische opstelling. Zijn zinspreuk luidde: “Myne liefde is gekruisigd”. Zijn open en luisterende houding verhinderde dat men in hem een uitgesproken partijman kon zien. Typerend is dat de coccejiaan Frans Burman hem in de

oratio funebris (pag. 23) een uitmuntende hoogleraar noemde uit wiens school “veele leerlingen zijn voortgekomen, die wezentlyk uitsteken by den gemeenen hoop van Kerkelyke Predikers (...) en ook in geen klein aantal in de voornaamste dorpen en steden van ons Nederland deftige en aanzienelyke standplaatsen verworven hebben”.

De laatste jaren van zijn leven verslechterde zijn gezondheid. In de lijkrede komt een passage voor van de arts Oosterdijk Schacht, die de ziekteverschijnselen beschreef die aan de dood van Van Irhoven voorafgingen. Waarschijnlijk overleed hij aan de gevolgen van een hartkwaal, op 18 november 1760. Op 25 november vond in de Geertekerk zijn begrafenis plaats. Een maand later — op 18 december — sprak prof. Frans Burman als jongste lid van de faculteit de reeds geciteerde lijkrede uit.

Dat hij zeer geliefd was bij collegae en bij studenten, bleek niet alleen uit de rede van Burman, maar ook uit de gedichten die bij de uitgave van deze rede werden gevoegd, alsmede uit de bundel *Lijkzangen*, die onder de zinspreuk “Reverere Dei Ministros (Eert Gods dienaren) in 1760 te Utrecht door een aantal van zijn studenten werd uitgegeven. Hoewel hij tegen wil en dank bij enkele conflicten aan de Utrechtse academie werd betrokken, stond Van Irhoven bekend als een beminnelijk en bemiddelend mens. Mede door zijn optreden verdwenen de tegenstellingen tussen voetianen en coccejanen, die voorheen in het “Stichts Atheen” de geesten verdeeld had.

Betekenis

Van Irhoven is een theoloog die blijft boeien. Jammer dat hij vergeten is. Maar wie zijn werken bestudeert, komt onder de indruk van de wijze waarop hij de wetenschap beoefende. Theologie is wetenschap en geen handigheid. Wie de Bijbel niet in de oorspronkelijke talen kan lezen moet nog maar eens terugkomen. Tegelijkertijd wilde hij de theologische wetenschap dienstbaar stellen aan de komst van Gods koninkrijk. Theologie diende vruchten af te werpen voor de kerk. Zij wordt niet omwille van zichzelf bedreven. Wie zo theologie beoefent kan veel hebben. Zo iemand raakt niet gauw van de wijs door de waan van de dag, maar leeft in het vertrouwen dat in alle wisselvalligheid van tijd en cultuur zich een dieper houvast doet gelden. De Verlichting heeft mensen geëmancipeerd maar ook verjaagd uit hun verbondenheid met God.

Aandacht voor bronnen van theologie en spiritualiteit uit de eigen traditie doet heilzame perspectieven ontdekken. We behoeven daarvoor niet naar Tibet of naar Toronto. Natuurlijk kunnen de opvattingen van een achttiende-eeuwse predikant en hoogleraar niet zonder meer in onze huidige tijd overgeplant worden. Er is grote behoefte aan een vertaalslag, die in staat is om in eigentijdse woorden de grote schatten die in de gereformeerde traditie verborgen liggen, toegankelijk te maken.